Meclis-i Mebusan'dan Köken Alan Kurucu Meclisin Doğuşu ve Türk Tarihindeki Yeri

Nuran Kılavuz*

Seçme ve seçilme hakkının bugünkü haline gelmesi çok uzun ve meşakkatli bir sürecin sonucunda olmuştur. Bu demokratikleşme süreci sınırlı oydan genel oya doğru olmuştur. Seçme hakkının genel ve eşit hale ulaşması ile de demokrasi yönetimi ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu süreç 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra Mebusan Meclisi'nin açılmasıyla uygulanmıştır. Halk kısıtlı da olsa yönetime ortak olmuştur. Ancak bu süreç uzun sürmemiş, meclis kapatılmış otuz yıl aradan sonra 1908'de tekrar açılarak meşruti monarşi ile halk yönetime tekrar ortak olmuştur. Ülkenin yaşadığı istikrarsızlıklardan kaynaklı ikinci kez kapatılan Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de tekrar açılmıştır. Çok kısa çalışma hayatı olmasına rağmen, Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi ile hem kapanmasına hem de Anadolu'da açılacak olan BMM'nin açılışına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasına rağmen, işgal güçleri bu antlaşmanın 7. Maddesine dayanarak Anadolu'yu işgal etmişlerdir. Bu işgallere karşı Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. M. Kemal'in Anadolu'ya geçmesiyle birlikte doğal liderini bulan bu cemiyetler, Amasya Genelgesi ile Milli Mücadele'nin planını ve programını belirlemişlerdir. Erzurum ve Sivas Kongresi'nde alınan kararlar ile "Kuvay-i Milliye'yi amil iradei milliyeyi hakim kılmak esastır." kararı ile de milli egemenlik önce Heyet-i Temsiliye'de sonra da TBMM'de tecelli etmiştir.

Giriş

Siyasi bir terim olarak seçimin tarihi, ilkel ve kısıtlı bir şekilde Antik Yunan ve Roma kentlerine kadar gitmektedir. Bu tarihten itibaren seçim ve seçim sistemleri değişerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Bu gelişim ve değişim tüm dünyada yaşanırken, dünyanın önemli bir yerine sahip olan Türkler de bu seçim sürecini yaşamış ve gelişmelere dünya ile birlikte katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin erken döneminde devlet yöneticilerinin toplanıp karar aldıkları yer Divan-ı Hümayun'du. Bu meclis, halk tarafından değil padişahın atadığı, devlet yöneticileri tarafından oluşturulmaktaydı. Bugünkü manâda bakanların bir araya gelip kendi bakanlıklarında meydana gelen önemli gelişmeleri hem devlet başkanı hem de diğer bakanlarla bu mecliste paylaşıp gerekli olan kararları aldığı yerdi. Bu yöntem de; bugünkü demokratik seçimlerin atası niteliğini taşımaktadır. Padişahlık Sistemi'nin kullanıldığı bir yönetim anlayışında bu şekilde bir istişare meclisinin olması yadsınamayacak kadar çağdaş bir uygulamadır.

Osmanlı Devleti'nin değişen dünya şartlarına ayak uyduramaması ve bunun akabinde gerileme dönemine girmesiyle çağdaş manâda birçok yeniliği takip edememiştir. Özellikle Batı'da meydana gelen insan hakları halkın seçtiği meclislerin, devlet yönetiminde söz sahibi olması Osmanlı Yönetimini'de bu yönde kararlar almaya zorlamıştır. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve sonrasında Kanun-i Esasi'nin kabul edilerek Mebusan Meclisi'nin açılması da bunun en güzel örneği olmuştur.

(*) Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Kurucu Meclise Giden Yolda Kanun-i Esasi'nin İlanı ve Mebusan Meclisi'nin Açılması

1876 Kanun-i Esasi'nin ilanı sadece Osmanlı Yönetimi'nin ya da halk kitlesinin işlemleriyle değil, dışarıdan gelen baskıların artmasıyla ve bu baskıların tamamen olmasa da bir kısmının giderileceği düşüncesiyle ilan edilmiştir. II. Abdülhamit'in İrade-i Seniyesi ile 23 Aralık 1876'da yürürlüğe giren ve Meşrutiyet idaresinin de temelini oluşturan, Kanun-i Esasi, meclisin kuruluşunu, işleyişini ve yetkilerini de belirlemiştir. 1876 Anayasası II. Abdülhamit'in onayladığı bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.[1] Bu komisyon aynı zamanda Mebusan Meclisi'nin oluşturulması ve ilk yapılacak genel seçimlerin yapılabilmesi için, Meclis-i Mebusan'ın Suret-i İntihabı ve tayinine dair Talimat-ı Muvakkate adlı geçici bir yönetmelik hazırlamıştır. 7 maddeden oluşan bu talimatta Umum Meclisin nasıl oluşturulacağı kurallara bağlanmıştır.[2]

İlk açılan Meclis-i Mebusan'ın en önemli özelliği, Meclis üyelerinin bir kısmının seçimle, bir kısmının da padişahın atamasıyla oluşmasıydı. Bu iki ayaklı mecliste mebusların görev ve sorumlulukları yasayla belirlenmişti. Diğer maddelerde seçimin nasıl yapılacağı, seçmenlerin belirlenmesi, seçmen yaşı, ve seçimde kullanılacak seçim sistemini ve seçim bölgelerinin çıkaracağı mebus sayısını içermekteydi.[3]

I. Mebusan Meclisi'nin en önemli özelliklerden biri de 80 Müslüman, 50 Gayrımüslim mebusun seçilip meclise girmesiydi. Osmanlı vatandaşı olmak şartından hareketle dönemin birçok çağdaş ülkelerine göre daha adil ve daha uygun olanı seçmesidir. Yapılan bu ilk seçimde iki dereceli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Seçimde vilayet meclisi üyeleri birinci seçmen sayılmış ve mebusları bunların belirlemesine karar verilmiştir. İstanbul'dan seçileceklere ayrı bir önem atfedilerek buradaki seçimler için ayrıca Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İçtimaiyyesi için "Dersaadet ve Mülhakatından İntihap Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname"[4] yayınlanarak İstanbul'daki seçimlerde buna göre yapılmıştır.

Bu seçimin iki dereceli olması, mebusların I. Seçmen diye adlandırılan bir grup tarafından belirlenmesi, seçimin olmazsa olmazı eşitlik ve adalet ilkesine uymasa da bundan sonraki süreçte kararların kısmi olarak halkı da temsil eden bir meclis tarafından alınması demokrasinin gelişimi adına önemli bir gelişmeydi. Türk Siyasi Tarihi'nde önemli bir yere sahip olan ve bundan sonraki siyasi olaylarda sık sık adından söz ettirecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti[5] 18. Yüzyılın batı tarzındaki düşünce akımları neticesinde ortaya çıkmış, hürriyet, parlamento, meşrutiyet, halka karşı sorumlu yönetim gibi kavramların Türk siyasi hayatına kazandırılmasında büyük rol oynamıştır.

Bunun sonucu olarak da I. Meşrutiyet'in ilanına katkıda bulunmuştur. Mebusan Meclisi'nin açılması ve yankıları sürerken, ülkenin içinde bulunduğu askeri ve ekonomik nedenlerin zorluğu, Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi, Gayrimüslim milletvekillerinin Osmanlı Meclisi'nde dahi milliyetçilik düşüncelerini sürdürmeleri, meclisin uzun süre yaşamasına engel olmuştur.[6]

Özellikle Osmanlı-Rus Savaş'ının kaybedilmesi bunun sorumluğunun meclise yüklenmesi, Ermeni mebusların gizli ve açık Rus taraftarlığı yapmaları, II. Abdülhamit'in meclisi kapatmasında önemli rol oynamıştır. Kısa süren bu meclis denemesi tıpkı tohumun toprağa düşmesi gibi, uzun bir filizlen-

(1) Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredisi Yayınları, İstanbul 2011, s.133
(2) B. Sıtkı Baykal, I.Meşrutiyet'e Dair Belgeler, Belleten No:96, T.T.K, Belge No:10, Ankara 1960, s.609-612
(3) Bülent Tanör, Osmanlı İmparatorluğun'da Anayasal Gelişmeler, Der Yayınları, İstanbul 1995, s.87
(4) B.S. Baykal, (1960). Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler, Belleten, Türk Tarih Kurumu, C.XXIV, S.96, s. 609-631
(5) Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Ankara 2009,s.45-46
(6) Ahmet Oğuz ve Nuran Kılavuz, Osmanlı'dan Cumhuriyete Demokratikleşme ve Atatürk, Türk Yurdu Dergisi, S:376 (2018), s.68-69

me dönemi geçirmiş, Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı aydını ülkedeki baskıdan kaçarak yurtdışında faaliyetlere devam etmiştir. Bu fikir cereyanları ülkede açılmış olan batı tarzındaki okullarda okuyan öğrencileri etkilemiş, bu okullarda yabancı dil olarak Fransızca'nın okutulması onların batıda meydana gelen siyasi akımları takip etmelerine, bu da II. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesine yol açmıştır.

II. Meşrutiyet'in İlanı

Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesi ile Mebusan Meclisi'nin açılması süre olarak çok uzun sürmese de bugüne kadar gelen siyasi parlamenter sürecin en önemli parametresidir. I. Meşrutiyet'in ilan edilip Mebusan Meclisi'nin açılıp kapatılmasından sonra Osmanlı sınırları içerisinde birçok askeri, siyasi ekonomik değişimler, etkileşimler olmuş özellikle iç siyasette İttihat ve Terakki Partisi siyasi bir parti olarak hem de mevcut yönetim üzerinde önemli bir otorite olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu gelişim ve değişimler neticesinde II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de hükümetin hazırladığı "Meclis-i Mebusan'ın İçtimaa Davet Olunması Hakkında İrade-i Seniyye'si"[7] padişah tarafından onaylanarak otuz yıllık otorite tekrar meclis yoluyla delinmişti. Yayınlanan irade de, Mebusan Meclisi'nin dönemin şartları gereği geçici olarak tatil edildiği Kanun-i Esasi'nin hiçbir zaman yürürlükten kaldırılmadığı ifade edilerek padişah ikinci kez Meşrutiyet'i ilan ediyordu. I. Meşrutiyet'te halktan gelen bir hareket yok denilecek kadar azdı, ancak II. Meşrutiyet'te İttihat ve Terakki ile birlikte özellikle Gayrimüslim teba'dan oldukça fazla destek gelmişti. Halkın Meşrutiyet'i coşkuyla karşılamasına rağmen siyasi hava gergindi. Padişah İttihat ve Terakki otoritesini kabul etmiş ancak tahttan uzaklaştırılmamıştı. Hükümet bu ortamda ne yapacağını şaşırmış, bugünlerde ne saray yönetimi ne de Bab-ı Ali siyasi hayata hakim olabilmişti.[8]

Bu siyasi karmaşa ortamında Mebusan Meclisi'nin toplantıya davet edilmesiyle Osmanlı Devleti seçim sürecine girmiştir. Bu seçimde de 28 Ekim 1876 tarihinde "Meclis Azasının Suret-i İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" adı altında yayınlanan 7 maddelik geçici bir talimatla seçimler gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde iki dereceli olarak yapılmış[9] dahası bu meclis seçim kanunu taslağını onaylayarak, yürürlüğe girmiştir (2 Ağustos 1908). Geçici kaydı olmasına rağmen 1942 yılında 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu kabul edilinceye kadar yürürlükte kalmış, bu aradaki seçimlerde buna göre yapılmıştır. Bu seçim Türk Siyasi Hayatı'nda en az iki partinin katılmasıyla seçimin olmazsa olmazı şartını yerine getirerek demokratikleşmenin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu mecliste de mebusların 1/3 padişahın atadığı Meclis-i Ayan üyeleri oluşturmaktaydı. Bu dönemde özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gayretiyle 16 Ağustos 1909 da Cemiyetler Kanunu çıkarılarak Osmanlı yönetiminin merkeziyetçi otoritesi hızla delinmiş ve ülkede her alanda dernek ve cemiyetlerin kurulmasının önü açılmıştır.[10] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi anlamda yönetime hakim olması neticesinde sosyal hayatı düzenleyen birçok değişiklik yapmışlardır. Osmanlıcılık fikri etrafında kendi siyasi programlarını belirlemişler ancak dönemin iç ve dış şartları, ne onların vaadlerini gerçekleştirmeye ne de mevcut düzeni korumaya izin vermemiştir.

Siyasi programlarında unsurların birliğini gerçekleştirme düşüncesi net bir şekilde göze çarparken, bu birliğin Osmanlı vatandaşlığı çatısı altında ve Türk kimliğinin bir

(7) Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze", Ankara 1985, s.65-66
(8) Satılmış Gökbayır, Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(1);61-69, s.74
(9) Hasan Buran, Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Ankara 2005, s.29-93
(10) Ali Birinci, Hürriyet ve İtilaf Fırkası- II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar, İstanbul, 1990, s.24 vd.

üst kimlik olarak benimsetilmesi suretiyle gerçekleştirilmek istendiği de aşikârdır. Ancak ittihatçılar bu konuda azınlıklar ile sıkça mücadele etmek zorunda kalmış, Balkan Savaşları'ndan sonra Türkçülük akımına daha çok sahip olmaya başlamıştır.[11] İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı tam olarak ele geçirdiği andan itibaren, Osmanlı Devleti'nin sürekli savaşmak zorunda olması, onların parti programlarındaki seçim vaadlerini yerine getirmelerine izin vermemiştir. Özellikle Trablusgarp, Balkan Savaşları ve akabinde bütün dünyayı saran I. Dünya Savaşı'nın çıkması hem Osmanlı Devleti'nin hem de yönetiminin işlerini, devraldıklarından çok daha fazlasıyla zora sokmuştur.

Mütareke'den Sonra Milli Mücadele'nin Ortaya Çıkışı ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Geçişi

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanıp savaşın sona ermesi, maalesef Osmanlı Devleti'nin savaşını bitirmemiştir. Yönetimi terk eden İttihat ve Terakki enkaz bir yönetimi, sahipsiz bir memleketi geride bırakıp kendi maceralarına yol almıştır. İşgaller karşısında halk önce İstanbul Hükümeti'nden bir direniş bir mücadele bekledi ancak İstanbul Hükümeti işgalin geçici olduğunu herhangi bir direniş harekatı gösterilmemesi gerektiğini, eğer direniş olursa işgalin kalıcı olacağı şeklinde tavrını ortaya koydu. Özellikle Anadolu'da varlıklarını devam ettiren Gayrimüslimlerin taşkınlıkları, bulundukları yerlerdeki işgalci güçlerden aldıkları destekle her geçen gün artmakta, hoyratça Türk topraklarında mezalim yapmaktaydılar.

Mondros Ateşkes Antlaşması gereği düzenli ordu terhis edilmiş ve bu askerlerin bir kısmı kendi memleketlerine dönmüşlerdir. Karşılaştıkları işgal manzarası karşısında, halkı bilinçlendirmek, işgali protesto etmek ve gerekirse Kuvay-i Milliye birlikleri halinde karşı koymak için örgütlenmeye başladılar. Bu örgütlenmeler memlekette Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında çoğalmaya ve güçlü bir ses olarak ortaya çıkmaya başladı.

Özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi bu cemiyetlerin işgallere karşı mücadele etmelerini ve teşkilatlanmalarını hızlandırmıştır. Osmanlı ordularının terhis edilmesiyle birlikte M. Kemal Paşa'nın bulunduğu Yıldırım Orduları grubu da 7 Kasım 1918'de lağvedilmiştir.[12] Bunun sonucu olarak M. Kemal de İstanbul'a dönerek Harbiye Nezareti'nin emrine alınmıştır.[13] İstanbul'a geldiği süre içinde neler yapılabileceğini kendisi gibi düşünen arkadaşları ile görüşmüş, önce hükümette bir görev almayı düşünmüş ancak bu mümkün olmayınca Anadolu'ya geçmenin yollarına bakmıştır. Ona bu fırsatı; 21 Nisan 1919'da İngiliz temsilcisi Amiral Calthorpe'nin hükümete "Doğu Karadeniz'de Rumlara yapılan tecavüzlerin önlenmesini ve bölgedeki karışıklığın giderilmesini isteyen nota'sı" vermiştir.

Aslında bu bölgelerde bulunan Rumlar, Türklere taciz etmekte ancak bunları Türkler yapıyormuş gibi göstererek, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini yürürlüğe koyarak buraları İngilizlerle birlikte işgal etmek istiyorlardı. Hükümet yapılan bu baskılar neticesinde bölgedeki asayişsizliği gidermek ve bölgedeki güvenliği sağlamak için 9. Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirmiştir.[14] Çok geniş yetkilerle donatılmış olan bu müfettişlik M. Kemal ile birlikte 23 kişilik bir kadroyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmiştir. Burada yaptığı araştırmalar neticesinde asıl sorunun Rumlar tarafından çıkarıldığını, buradaki Türklere tacizde bulunduklarını Harbiye Nezaretine rapor etmiştir.[15] Samsun'da uzun süre kalma-

(11) Gökbayır, s.91-92
(12) Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922), T.T.R.Y.Ankara, 1989 s.2
(13) İhsan Gencer ve Sabahattin Özel, Türk İnkılap Tarihi, Der Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2001, s.72
(14) Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, C.I, Kastaş Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2000 , s.221
(15) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (sadeleştiren ve yayıma hazırlayan Prof.Dr. E.Semih Yalçın, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 7-8

nın sakıncalı olduğunu gören M. Kemal 25 Mayısta Havza'ya geçerek, Havza Genelgesini yayınlamıştır.[16] Bu genelge ile halkı işgallere karşı protestoya ve işgale karşı çıkmaya davet etmiştir.

Havza'daki gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra 12 Haziran 1919'da Amasya'ya gelerek, burada daha önce üzerinde işgal karşıtı arkadaşlarıyla birlikte çalıştığı Amasya Genelgesi olarak adlandırılan bu genelgeyi 9. Ordu Müfettişliğinin görev ve sorumluluk alanında bulunan bütün Valilere ve Kolordu Komutanlarına göndermiştir.

Bu genelge ile vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu ve bu tehlikenin ortadan kaldırılması için "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi ile bundan sonra yapılacak mücadelenin nasıl olacağı hakkında hem Türk Milletine yol çizmiş hem de işgalci güçlere karşı nasıl hareket edileceğini bütün dünyaya duyurmuştur.[17]

Genelgenin diğer maddelerinde Erzurum'da ve Sivas'ta halkı temsilen kongrelerin toplanacağını ve halk iradesinin ortaya çıkmasını sağlayacak siyasi bir yapılanmayı deklare etmiştir. Amasya Genelgesi'nin Türk Tarihi'nde önemi büyüktür. Milli Mücadele'nin nasıl yapılacağı, bundan sonraki sürecin ne şekilde ilerleyeceğine yön vermiştir. 23 Nisan 1920'de açılacak ve halkın iradesinin inkişaf edeceği kurucu meclisin karar ve yetkileri de burada ortaya konmuştur. M. Kemal milli direnişin prensiplerini belirlerken işgalci güçlerde boş durmamış Anadolu'daki yapılanmadan rahatsızlık duymuşlar ve M. Kemal'in İstanbul'a geri çağrılmasını sağlayarak 23 Haziran 1919'da Dahiliye Nazırlığı M. Kemal'i bu görevinden azledildiğini bir genelge ile yayınlamıştı.[18] Azil edilmesine rağmen M. Kemal İstanbul'a geri dönmemiş, baskıların artmasına rağmen milli teşkilatlanmayı devam ettirmiş, 3 Temmuz'da Erzurum'a ulaştığında onu 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir, Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetimi ve bu davaya gönül vermiş şehrin ileri gelenleri karşılamıştır.[19] Bu görüntü M. Kemal'in oldukça hoşuna gitmiş, gittiği yolun doğruluğunu da tekrar teyit etmişti. Erzurum'da Kongrenin bir ön çalışması tekrar yapılmış 5 Temmuz 1919'da yapılan bir toplantı ile milleti kurtaracak tek tedbirin "Hakimiyet-i Milliye'ye müsterid bilâkaydü şart müstakil bir Türk Devlet'i teşkil etmek ve bu hedefe behemehal vasıl olmak" olduğu belirtilmiştir.[20]

Erzurum ve Sivas Kongresi Kararları ve Milli İrade'nin Ortaya Çıkışı

M. Kemal'in Erzurum'a gelmesi ve şehrin ileri gelenlerinin M. Kemal'i desteklemesi İngilizlerin İstanbul Hükümeti üzerindeki baskılarının artmasına sebep olmuştur. Nihayetinde 7/8 Temmuz gecesi M. Kemal saray tarafından telgraf başına çağrılmıştır ve askerlik görevinden alındığı kendisine tebliğ edilmiştir. O da 8 Temmuz sabahı askerlik görevinden istifa ederek, milletin bir ferdi olarak mücadeleye devam etmeye karar vermiştir.[21] M. Kemal'in sine-i millette bir ferd olarak kalması onun ya da etrafındakilerin planlarında herhangi bir değişikliğe sebep olmamıştır. Tam aksine XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in üzerindeki baskılara rağmen "Ben ve ordum bundan sonra da emrinizdeyim paşam." diyerek milli mücadele için verilen kararların aynen uygulanacağını göstermiştir. Kongreye delege olarak katılabilmek için, daha önce seçilmiş iki delegenin istifası ve yerine M. Kemal ile Rauf Bey'in katılması hukuki olarak da kongreye katılmalarında bir engel olmadığını göstermiştir.[22]

(16) Kemal Arıburnu, Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s.2
(17) Atatürk, s.24
(18) Atatürk, s.37
(19) Lord Kinross, Atatürk (Bir Millet'in Yeniden Doğuşu), Altın Kitaplar Yayınevi, 13.Baskı, İstanbul, 2002 , s.215
(20) Nermin Gümüşalan, Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Seçim Yolu ile Almış Olduğu Görevler, KSÜ, Sosyal Bilimler Dergisi,9(2) 2012, s.128
(21) Atatürk, s.37
(22) Atatürk, s.50

Erzurum Kongresi 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında, 54 üyenin katılımıyla açıldı. M. Kemal kongre başkanlığına seçildi.[23] Kongre iki hafta sürdü ve sonunda alınan kararlar bir beyanname ile açıklandı:[24] "Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür parçalanamaz, her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet hep birlikte direniş ve savunmaya geçecektir, kuvay-ı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır. Milli Meclis'in biran önce toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclisin denetimi altında yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır." Alınan bu kararları uygulamak üzere başkanlığına M. Kemal'in seçildiği 9 kişilik bir temsil heyeti oluşturuldu. Kongre toplanma amacı bakımından bölgeseldi ancak alınan kararlar bakımından milli bir kongreye dönüşmüştü. Amasya Genelgesi'nde milli mücadelenin plan ve programı belirlenmiş, Erzurum Kongresi'nde bu plan programa dökülmüş, daha sonra yapılacak Sivas Kongresi kararları ile de uygulanmaya konulmuştur. Kongrenin önemini M. Kemal kapanış konuşmasında "... Tarih şüphesiz bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir." diyerek ifade etmiş ve kongre kararları bütün yabancı devletlerin temsilcilerine de gönderilmiştir. Bu duyurunun hemen akabinde M. Kemal'in tutuklanması tekrar gündeme getirildi. Bu işle görevlendirilen Kazım Karabekir Paşa, İstanbul Hükümetine böyle bir uygulamanın doğru olmayacağını dolayısıyla emri yerine getiremeyeceğini 1 Ağustos 1919 tarihli telgraf ile İstanbul Hükümeti'ne bildirmiştir.[25]

Erzurum'dan sonra toplanılacağı Amasya Tamimi'nde ilan edilen milli kongre için Eylül ayında Sivas'a geçildi. Ülkenin her köşesinden delegeler Sivas'a geliyordu. İstanbul Hükümeti ise üzerindeki baskıların etkisiyle, kongrenin basılması ve M. Kemal'in tutuklanması emrini vermişti. Basına uygulanan sansüründe etkisiyle, Anadolu'da ortaya çıkan bu mücadele, istendiği ölçüde Türk milletine ulaştırılmamış ve kongreye katılım da beklenenin altında olmuştur.[26] 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu kongreye 38 delege katılmış, M. Kemal bu kongrenin de başkanı seçilmiştir.

8 gün süren kongrenin en tartışılan konusu manda ve himaye meselesiydi. Katılanların önemli bir kısmı mandadan yana konuşuyorlardı. Ancak İngiltere'yi mi Amerika'yı mı tercih edeceklerine karar veremiyorlardı. Sonuçta manda ve himaye kesinlikle kabul edilemez şeklinde reddedildi. Erzurum Kongresi kararları aynı şekilde kabul edildi.[27] Burada daha önce seçilmiş olan Temsil Heyetine yeni üyeler eklenerek sayısı 16'ya çıkmış, başkanlığına yine M. Kemal seçilerek, "Kongrenin seçtiği bu Temsil Heyeti, Milli Meclis açılana kadar vaziyeti idare edecektir." kararı ile Türk milleti adına karar verme yetkisiyle görevlendirilmiştir.[28] Temsil Heyeti, milletten aldığı yetkiye dayanarak ilk işi, Sivas Kongresi'nin toplanmasını sabote etmek için uğraşan Damat Ferit Paşa hükümeti ile ilişkileri kesmek olmuştur. Buna gerekçe olarak da hükümetin, Anadolu'da meydana gelen mücadele hareketini doğru bir şekilde padişaha aktarmadığı ve engel olduğu gösterilmiştir. Bu baskının sonucunda hükümet istifa edip yerine Anadolu'daki mücadeleyi destekleyen Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuş, daha da önemlisi yeni kurulan hükümet Anadolu'daki Heyet-i Temsiliye ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da gerçekleştirilen bu görüşmeye İstanbul Hükümetini temsilen Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Temsil Heyeti adına M. Kemal katılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde taraflar birbirlerinden beklediklerini bir protokol haline getirip karşılıklı imzalamışlardır.[29]

Beş protokol şeklinde ortaya çıkan bu esaslar, içerik bakımından İstanbul Hükümeti'nin Heyet-i Temsiliye'den beklentilerini,

(23) Sarıhan, C.II, s.1
(24) Atatürk, s.50-51
(25) Sarıhan, c.II,s.12-14
(26) S.Süreyya Aydemir, s.132-133
(27) İlber Ortaylı, Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK Kronik Kitap, 9.Baskı, İstanbul ,2019, s.171
(28) Sonyel, s.113-147
(29) Ünsal Yavuz, İmparatorluktan Milli Devlete, Ankara, 1990, s.57

Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul Hükümeti'nden isteklerini oluşturmaktaydı. Her iki tarafın aldığı kararlar genellikle kongreler vasıtasıyla daha sonra Misak-ı Milli diye Mebusan Meclisi'nde onaylanan kararlar doğrultusundaydı. Özellikle Mebusan Meclisi'nin derhal toplanıp milletin mukadderatına el koyması iki tarafın da desteklediği karardı. Amasya Görüşmeleri olarak tarihe geçen bu protokoller, Heyet-i Temsiliye'nin siyasi bir otorite olarak ortaya çıkması ve millet adına karar alma yetkisinin kendisinde olduğunun İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu da Anadolu'da ortaya çıkan Milli Mücadele'nin İstanbul Hükümeti tarafından kabul gördüğünü ve ortaya çıkan Heyet-i Temsiliye'nin bu hareketlerin yürütme organı olduğunun teyit edilmesiydi.

Salih Paşa'nın İstanbul'a dönmesinden sonra alınan birçok karar uygulanmamıştır. Ancak bu görüşmede Heyet-i Temsiliye'nin muhatap alınıp protokol imzalanması, Heyet-i Temsiliye'nin varlığını meşrulaştırmıştır. Seçimlerin yapılması için hazırlıklara başlanması da çok önemli bir gelişmeydi. Tabiki bu durum işgal güçlerinin hoşuna hiç gitmedi. Heyet-i Temsiliye ile 16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında bu hareketi destekleyen Kuvay-ı Milliye taraftarı komutanlar Sivas'ta bir toplantı yaparak, meclis açıldıktan sonraki süreç için bir durum değerlendirmesi yaptılar.

Bu değerlendirme sonucunda İstanbul'da açılacak olan mecliste "Heyet-i Temsiliye'nin konumu, daha önce Erzurum ve Sivas Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda meclisten bir kararın çıkması ve Milli Mücadele taraftarı kuvvetli bir grubun kurulması sağlanacak, Paris Barış Konferansı'nın Türkiye hakkında olumsuz bir karar vermesi ve bu kararın meclis tarafından kabul edilmesi halinde, milletin düşüncesi öğrenilecek ve ona göre hareket edilecektir." diye kararlar alınmıştır.[30] Memlekette seçim çalışmaları sürerken Heyet-i Temsiliye'de Ankara'ya geçme kararı alarak 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geçmiştir. Burası Anadolu'dan seçilen mebusların Ankara'ya uğrayarak, Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi için bilgilendirilmelerinde etkili olmuştur. Ankara halkının bu kararı coşkuyla karşılaması, bundan sonra da mücadelenin merkezini belirlemişti.[31]

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Açılması ve Misak-ı Milli'nin Kabul Edilmesi

21 Aralık 1918'den beri kapalı bulunan Mebusan Meclisi'nin açılması için bütün hazırlıklar tamamlanmış seçilen mebusların bir kısmı da İstanbul'a ulaşmıştı. M. Kemal de Erzurum'dan mebus seçilmişti. Ancak meclise katılmayı düşünmüyordu. Zira hakkında tutuklama kararı vardı. Ayrıca fiilen işgal altında bulunan İstanbul'da meclisin çalışacağına inanmıyordu. Birçok olumsuzluklara rağmen seçilen 168 mebustan ancak o güne kadar İstanbul'a ulaşabilen 72'sinin katılımıyla Meclis 12 Ocak 1920'de resmen açıldı ve çalışmalarına başladı.[32]

M. Kemal Anadolu'dan buraya gelen mebuslardan kendisini gıyaben Meclis Başkanı seçmelerini ve Müdafaa-i Hukuk adında bir grup kurmalarını istemişti. Bunun yerine Felah-ı Vatan grubu adında bir grup kurabildiler. Bu grubun meclise getirdiği, Heyet-i Temsiliye'nin kurtuluş için ileri sürdüğü Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde aldığı kararlar, 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda ele alınarak son şekline kavuşturulmuş ve sonrasında 28 Ocak 1920 tarihli yine gizli oturumda oy birliği ile kabul edilmiştir.[33]

Böylece Heyet-i Temsiliye'nin Türk milleti için ortaya koyduğu milli mücadele planı tam anlamı ile hukuki hürriyet kazanmıştır. Ve tarihe Misak-ı Milli diye geçen kararlar Mebusan Meclisi'nden onay almıştır. Mebusan Meclisi'nin toplanmasına, seçimlere herhangi bir müdahalede bulunmayan hatta Meclisin açılmasını destekleyen İngilte-

(30) Atatürk, s.198-199
(31) Aydemir, s.216
(32) Fahri Belen, Türk Kutuluş Savaşı, Ankara, 1983, 145 vd
(33) Hamdullah Suphi, Dağ Yolu, İstanbul, 1929, s.223

re, Meclisten Misak-ı Milli'nin çıkması ve 17 Şubat 1920'de bütün dünyaya deklare edilmesinden sonra büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Kısa süre sonra hükümet üzerindeki baskılarını arttırarak Ali Rıza Paşa kabinesinin 3 Mart 1920'de istifasını sağladılar. Ancak Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulacağını ümit ederlerken, halktan gelen baskılar neticesinde milliyetçilere daha yakın olan Salih Paşa kabinesi kurulmuştur. İşgal kuvvetleri 13 Kasım 1918'den beri fiilen işgal altında bulundurdukları İstanbul'u 15/16 Mart gecesi resmen işgal ettiler.[34] 16 Mart sabahı bütün idare merkezini süratle denetimleri altına almaya çalışan İngilizlerin gerçekleştirdikleri işgal telgrafla Ankara'daki M. Kemal Paşa'ya bildirildi.[35]

İstanbul'un işgaliyle birlikte toplantı halinde bulunan Mebusan Meclisi de basılmış, milliyetçi milletvekillerinden bazıları tutuklanmış ve Malta'ya sürgüne gönderilmişlerdir. 18 Mart'ta son oturumunu yapan meclis "Güvenli ortamın olmaması" nedeniyle çalışmalarına ara verme kararı almıştır. Daha sonra 11 Nisan 1920'de padişah tarafından resmen kapatılmıştır. Bu arada Salih Paşa hükümeti istifa edip yerine Damat Ferit Paşa hükümeti kurulmuştur. İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken, Anadolu'da da yepyeni gelişmeler meydana gelmiştir.

Mebusan Meclisi'nin Kapatılmasından Sonra Anadolu'da Meydana Gelen Gelişmeler

İstanbul'un işgalinden sonra 18 Mart 1920 tarihinde Mebusan Meclisi'nin faaliyetlerine ara verme kararı, Ankara'daki Heyet-i Temsiliye'ye milletin tek meşru temsilcisi olma imkanı vermiştir. M. Kemal aynı gün Heyet-i Temsiliye başkanı olarak, bütün vali ve kolordu komutanlarına şu genelgeyi yayınlamıştır. "İtilaf devletleri tarafından silahlı çarpışma sonucunda İstanbul'un işgali zorla gerçekleştirilmiştir. Bu suikasttan yararlanarak hainlik düşünen birçok kimsenin milleti aldatmaya kalkışmaları muhtemeldir... Gerçek durumu izleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, milleti aydınlatacaktır."[36]

Yine aynı gün yabancı devletlere ve Anadolu'daki işgal güçleri siyasi temsilcilerine bir genelge yayınlayarak "... Osmanlı milletinin siyasi hakimiyet ve hürriyetine indirilen bu son darbe ne pahasına olursa olsun biz Osmanlılar'dan çok yirminci yüzyıl medeniyet ve insanlığının kutsal saydığı bütün esaslara hürriyet, milliyet, vatan duyguları gibi bugünkü insan topluluklarının temelinde yatan bütün ilkelere ve insanlığın bu ilkeleri meydana getiren ortak vicdanına indirilmiş demektir... Bu olaydan doğacak büyük tarihi sorumluluğa, son olarak bir kez daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın haklılık ve kutsallığı, bu güç zamanlarda Tanrı'dan sonra en büyük yardımcımızdır."[37] sözleriyle duyurmuştur. İşgalden sonraki gün birçok genelge yayınlanarak, işgal karşısında alınması gereken tedbirleri belirtmiştir. Bu tedbirler arasında; Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki yabancı birliklerin silahlarının alınması, Geyve ve Ulukışla yakınlarındaki demir yollarının tahribi, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanması ve bu tedbirler arasında en önemlisi olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanmasını sağlamaktı.

Bunun için 19 Mart 1920'de bir bildiri yayınlandı. Bu bildiride "Ülke işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis toplanacaktır. Bu Meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasal hükümlere uyacaklardır... Seçimler en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler yola çıkarılacak ve sonuç, üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir."[38]

(34) Sabahattin Selek, Milli Mücadele, c.II, İstanbul, 1982, s.677-678
(35) Naşit Hakkı Uluğ, Milletin Geleceği Ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ankara, 1989, sayı 49-50-51, s.102
(36) Atatürk, s.306
(37) Atatürk, s.306-307
(38) Atatürk, s.310

Bu bildirinin yayınlanmasından sonra çok hızlı bir şekilde Meclisin toplanması için hazırlıklar başladı. Bir tarafta ülkede yeniden seçim yapılıyor, diğer tarafta Mebusan Meclisi'nden kaçabilen mebuslar bin bir güçlük içinde Ankara'ya ulaşmaya çalışıyorlardı.[39] Belirlenen süre içinde seçim hazırlıklarının çoğu tamamlamıştı. M. Kemal tekrar 21 Nisan 1920'de tüm kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, Müdafaa-i Hukuk merkez heyetlerine, ve belediye başkanlıklarına Meclisin 23 Nisan 1920 Cuma günü açılacağını bildiren bir genelge daha gönderdi. Sonunda o gün Ankara'ya ulaşabilen 120 mebusun katılımıyla Hacı Bayram Camisi'nde Cuma namazından sonra ilk Meclis binası olarak hizmet veren Ulus'taki Meclis binasına gelinerek Büyük Millet Meclisi resmen açıldı.[40]

TBMM'nin Açılması ve Faaliyetleri

Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasını yapmak için Meclisin en yaşlı üyesi olan Sinop milletvekili Şerif Bey kürsüye davet edilerek, açılış konuşmasını yaptı. Konuşmasında; "Milletimizin dahili ve harici istiklal-i tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek, Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum." diyordu. Şerif Bey'den sonra söz alan M. Kemal Paşa Meclisin hangi üyelerden kurulu olacağını açıkladı. Seçim tutanaklarını inceleme komisyonlarının seçimi yapılarak ertesi gün toplanmak üzere oturuma son verildi. 24 Nisan günü ikinci toplantısını yapan Meclis milletvekili tutanaklarını inceleyen komisyonun raporu okunduktan sonra ilk sözü M. Kemal Paşa alarak, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından BMM'nin açılışına kadar geçen zaman içinde yaşananları özetledi.

Aynı gün içinde Meclis Başkanlığına seçildi.[41] Başkan seçildikten sonra Meclise bir önerge verdi. Bu önerge kabul edildi. Bu önergede şu hususlar vardı; "Hükümet kurmak zaruridir. Geçici olarak hükümet başkanı tanımak veya ona padişah vekili demek doğru değildir. Mecliste toplanan milli iradeyi, fiiliyatta da milletin mukadderatına hakim kılmak esastır. Meclisin üstünde başka bir beşeri güç yoktur. Meclis yasama ve yürütme yetkilerini nefsinde toplamıştır. Meclisten seçilecek vekiller heyeti hükümet işlerini yürütür. Meclis Başkanı vekiller heyetinin de başkanıdır. Padişah ve halife baskılarından kurtulduktan sonra Meclisin yapacağı kanuna göre durumunu yeniden alır." [42]

Bu ilkelere dayanan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşabileceği gibi, milli hakimiyet temeline dayanan halk hükümetidir; Cumhuriyettir. Meclis 29 Nisan 1920'deki oturumunda kendisine karşı çıkan daha da çıkması kuvvetle muhtemel bulunan olayları etkisiz hale getirmek maksadıyla Hıyanet-i Vataniye kanununu kabul etmiştir. Bu kanunla birlikte İstiklal Mahkemeleri de kurulmuştur.[43] Daha sonra meclis M. Kemal'in önergesi doğrultusunda hükümet kurulmasına dair yasayı kabul etmiştir. 11 kişiden oluşan Bakanlar Kurulu 3 Mayıs'ta meclis üyeleri tarafından seçilmiştir.

Önerge gereği Meclis Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da başkanıydı.[44] Görüldüğü gibi yerel oluşumlar şeklinde başlayıp, giderek bölgesel ve ulusal nitelik kazanan kongreler ve son Osmanlı Parlamentosu'nda kararlaştırılan Misak-ı Milli yeni kurulacak devletin ülke sınırlarını ve egemenlik hakkını belirleyen adımları oluşturmuştur. Millet egemenliği ilkesi ise BMM ile kurumlaşmıştır. BMM açıldığı andan itibaren kendi meşrutiyetini temin edecek kararlar almıştır.[45] 20 Ocak 1921 tarihinde yeni bir anayasanın kabulu ile birinci maddesinde yer alan "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi yeni

(39) Refik Turan, vd, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Gazi Kitabevi, Ankara ,2003, s.111
(40) E. Semih Yalçın, Ali Güler, Atatürk Hayatı Düşünceleri ve Kişiliği, II.Cilt, Berikan Yayınları, Ankara, 2000, s.88
(41) Atatürk, s. 318-324
(42) Atatürk, s.322
(43) Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Ankara 1975, s.46
(44) H.V. Velidedeoğlu, İlk Meclis Milli Mücadele'de Anadolu TBMM'nin 70. Yılı 1920-1999, 2. Baskı, İstanbul 1990, s.15 vd
(45) Bülent Tanör, Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri, Der Yayınları, İstanbul 1995, s.288

devletin egemenlik kaynağının millet olduğunu göstermiştir.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Özellikleri

A) BMM'nin yapısı

Bu Meclis; olağanüstü şartlarda oluşturulmuş, hem eski seçim sistemiyle hem de ihtiyaçları gidermek için geliştirilen seçim genelgesiyle seçilen milletvekillerinden meydana gelmiştir. Meclisi, Mebusan Meclisi'nden gelenler, Malta'dan gelenler ve yeni yapılan seçimle gelenler oluşturmaktadır. Meclis üyelerinin tamamı Türkler'den oluşmaktaydı. Yani milli bir Meclisti. İlk dönem boyunca 349'u yeni seçilen, 88'i Mebusan Meclisi'nden gelen toplam 437 mebus TBMM üyeliğine hak kazanmıştır. Ancak bu dönemi 337 mebus ile tamamlamıştır. Diğer 100 mebusun üyelikleri bu süreçte çeşitli sebeplerle son bulmuştur.[46] Yeni Meclisin yaş ortalaması oldukça gençtir. Eğitim düzeyleri yüksek kişilerden oluşmakta, ilkokuldan üniversiteye kadar tüm okullardan yetişmiş mebuslar bulunmaktaydı. Ülkenin bütün meslek gruplarından temsilcisi vardı. Her türlü inanç ve görüşü barındıran, milli gayesini vatan ve milletin istiklali için belirleyen Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için bir araya gelen fedakar bir o kadar da cesur bir Meclistir. Milli davanın uygulanma safhalarında çeşitli fikir ayrılıkları olmuş ve bunlar Meclisin muhalif grubunu oluşturmuşlardır. Bu da demokratik bir Meclisin olmazsa olmazı muhalefet gruplarının doğmasına sebep olmuştur. İdealist ve demokratik bir meclistir.

Her demokratik sistemde olduğu gibi yasama- yürütme- yargı kavramlarını temel güçler olarak benimsemiş, fakat ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartlar dolayısıyla bu güçleri kendi bünyesinde toplamıştır. Olağanüstü hal meclisidir. Meclis üyelerinin her birisi büyük fedakârlık göstermiş, sekiz ay maaşsız çalışmış, bir yıl sonra da 100 lira olan maaşlarının yüzde yirmisini bütçe açığını kapatmak için yine devlete vermiştir. Gaz lambası ışığında saç soba ısınmasında ve ortaokulun tahta öğrenci sıralarında oturan, Meclis Başkanının kullandığı tek otomobilden başka motorlu aracı olmayan fedakar bir meclistir[47].

Sakarya Savaşı sırasında, top seslerinin Ankara'dan duyulması üzerine Meclisin daha güvenli bir bölgeye taşınması fikrine, Erzurum Mebusu Durak Bey'in yaptığı konuşma da "... Buraya kanımızı, canımızı feda etmek için geldik, ölürsek ölürüz, yedi senenin içinde milyonlarca insan telef ettik, biz o milyonlarca insandan daha büyük değiliz, biz de feda olalım." sözleri meclisin ne kadar kahraman bir Meclis olduğunu göstermiştir. Kısacası ilk TBMM Türk milletinin tarihteki mevkiine paralel yüksek seviyeli bir Meclistir. Devletin oluşturduğu değil, devleti oluşturan bir Meclistir.[48]

TBMM'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi

I. TBMM'nin oluşumu ve ilk dönemi, üyelerinin seçim biçimi kuruluşundaki amaç, özellikleri, çalışmaları görev ve yetkileri üyelerin çalışma alanları yönünden kendinden önceki ve sonraki dönemlere göre büyük farklılıklar arz etmekte ve bu durumu ile Türk parlamento tarihinde özgün bir yeri bulunmaktadır. Milletvekili seçim beyannamesine ek olarak 19 Mart 1920 tarihli seçim talimatı ile yeni hükümler getirilmiştir. Bu uygulama Heyet-i Temsiliye'nin de bir kurucu Meclis gibi hareket ederek, anayasa kuralları ve seçim sisteminde memleketin içinde bulunduğu durum ve koşullara uygun değişiklikler yaptığını göstermektedir.[49]

(46) A Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s.85 vd
(47) Turan, vd, s.114-116
(48) Turan, vd, s.115
(49) Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, I. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, No:4, Ankara, 1994, s.769

TBMM'nin ilk dönemi olağanüstü bir nitelik taşımaktadır. Bu Meclis, her şeyden önce milli bir Meclistir. Meclis üyelerinin tamamı Türklerden oluşmuştur. Bundan dolayı da Meclis-i Kebir-i Milli adını almıştır. Olağanüstü hâl Meclisidir. Yasama yürütme ve yargı kavramlarını temel güçler olarak benimsemiş olmakla beraber bu güçleri kendi bünyesinde toplamıştır.

İhtilal Meclisidir. Meclisin adındaki büyük nitelemesi onun üstünde bir güç olmadığını gösterir. Bu Meclis Kanun-i Esasi'ye göre yetkili kişi olan padişah tarafından değil, Heyet-i Temsiliye tarafından toplantıya çağrılmıştır. Toplanma yeri de Kanun-i Esasi'ye göre olması gereken yer değil, Ankara'dır, üstelik Ayan Meclisi de yoktur. Meclis üyeleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleridir.

M. Kemal'in 22 Nisan tarihli genelgesinde belirttiği gibi, 23 Nisan'dan itibaren bütün mülkî ve askeri makamların ve bütün milletin mercii Büyük Millet Meclisi'dir. Yani padişah ve İstanbul Hükümeti ile Kanun-i Esasi'nin yasama organı devre dışıdır. Ayrıca kurtuluştan sonra saltanat ve hilafet makamlarının kaderi yine ulusal irade tarafından çizilecektir. Dolayısıyla ilk defa olarak milli egemenlik ilkesi Osmanlı Türk Anayasal Tarihi'nin temeli durumuna gelmekte, kuvvetler birliği ve Meclis hükümeti gibi yönetim teknikleri bunu tamamlamaktadır.[50] Kurucu Meclistir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran milli ve manevi değerler temelinde yükselen ve milli hakimiyetin esas alındığı yerdir.

Sonuç

Bir devleti meydana getiren en önemli öge millettir. Bir milletin var olduğu yerde yönetim, yasa, töre, egemenlik, bağımsızlık gibi kavramlarda mevcuttur. Bu kavramların gerçek hayatta yer bulması ise bir yönetim ile mümkündür. Yönetime işlerlik kazandıran ise kurumların yetki görev ve sorumluluk alanlarının açık bir şekilde yasal düzenlemeler ile belirlenmesidir. Bu düzenlemeler tarihsel süreç içerisinde birçok farklı otoriteler tarafından belirlenmiştir. En ilkel toplumlardan en modern zamanlara kadar birçok irade ortaya çıkmıştır. Türk tarihinde de bu durum çok farklı olmamıştır. Bulunduğu çağın gereklerine göre şekillenmiş bir yönetim ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanına kadar Divan-ı Hümayun denilen bir atanmış mecliste devlet ile ilgili kararlar alınmıştır. Daha sonra 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilan edilip, halkı temsilen seçilen mebusların, Mebusan Meclisi'nde toplanmasıyla yasama ve yürütme yetkisi mutlak otorite olan padişahtan alınıp kısıtlı olsa da halkın temsilcilerinin oluşturduğu Meclis ile paylaşılmıştır. I. ve II. Mebusan Meclisi'nde tamamen halkın seçtiği temsilciler değil, padişahın da atadığı temsilcilerin varlığı, Meclisi tam olarak halk meclisi olmaktan alıkoymuştur. Buna rağmen çağdaşı bulunduğu birçok devletten daha ileri bir demokrasi anlayışına da sahip olduğu bir gerçektir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılıp Ankara'da tamamen milletin temsil edildiği Kurucu Meclis'in açılması, şartları ve oluşumu bakımından oldukça farklıdır. Bunu açıklamak gerekirse; I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan devlet Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Ancak bu ateşkes millete barışı getirmemiştir. İşgal güçleri antlaşmanın 7. Maddesine dayanarak Anadolu topraklarını işgale başlamışlardır. Mevcut hükümetin bu işgaller karşısındaki aciziyeti halkı kendi geleceğini ve istiklâlini korumak için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ni kurmaya itmiştir. Bu cemiyetlerin işgal karşıtı gayretleri, Kuvay-i Milliye denilen bir direnişi meydana getirmiştir. Dağınık olarak hareket eden bu cemiyetler M. Kemal'in Samsun'a geçmesiyle, doğal liderini bulmuştur. Halktan gelen bu oluşumlar aynı zamanda ulus devlet kavramıyla birlikte, millet egemenliği kavramını da doğurmuştur.

(50) Tanör, s.203

M. Kemal'in Anadolu'daki vaziyeti gözlemlendikten sonra Havza ve Amasya Genelgeleri'ni yayınlamış bu milli direnişin ilkelerini milletle paylaşmıştır. Bundan sonraki süreçte bölgesel bir kongre olmasına rağmen aldığı kararlar ile ulusal nitelik taşıyan Erzurum Kongresi'nde Temsil Heyeti'nin seçilmesi ve başına M. Kemal'in getirilmesi Anadolu'daki hareketin siyasal sürecini de başlatmıştır. Ulusal bir kongre olan Sivas Kongresi'nde başkanlığına tekrar M. Kemal'in seçilmesi ile "Vatan bir bütündür parçalanamaz, milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." diye alınan kararlar millet iradesine dayanan milli egemenlik ilkesini net bir şekilde ortaya koymuştur.

Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli olarak tarihte yerini alan belge, Milli Mücadele'nin şeklini, sınırlarını, ve prensiplerini belirlemiştir. Bundan sonraki mücadele bu çerçevede ilerlemiştir. İstanbul'un işgali ile meclis kapanmış ve yerine Anadolu'da milletin desteğini almış BMM kurulmuştur. Bu meclisin kurulmasındaki asıl amaç millet hakimiyeti ve milletle birlikte kurtuluşu sağlamak, bütün kuvvetleri milletin yetki verdiği mecliste toplamaktı. Türk'ün ulusal kimlik kazanma potası olan Milli Mücadele, Mustafa Kemal'in önderliğinde demokratik, insancıl, barışçı bir ulus ve yurt anlayışı ortaya çıkarmıştır.[51] Bu mücadelenin sonunda da 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsız bir şekilde kurulmuştur.

Kaynakça

Akşin, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Ankara 2009.

Arıburnu Kemal, Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

Atatürk, Mustafa Kemal, NUTUK (Sadeleştiren Prof. Dr. E. Semih Yalçın), Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

Aybars, Ergün, İstiklal Mahkemeleri, Ankara 1975.

Baykal, B. Sıtkı, I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler, Belleten No:96, T.T.K, Belge No:10, Ankara 1960.

Baykal, B. Sıtkı, (1960). Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler, Belleten, Türk Tarih Kurumu, C.XXIV, S.96.

Birinci, Ali, Hürriyet ve İtilaf Fırkası- II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar, İstanbul 1990.

Buran, Hasan, Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Ankara 2005.

Çoker, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, I. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, No:4, Ankara 1994.

Demirel, A, Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup, 2. Baskı, İstanbul 1995.

Gencer, İhsan ve Özel, Sabahattin, Türk İnkılap Tarihi, Der Yayınları, 8.Baskı, İstanbul 2001.

Gökbayır, Satılmış, Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(1);61-69.

Gümüşalan, Nermin, Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Seçim Yolu ile Almış Olduğu Görevler, KSÜ, Sosyal Bilimler Dergisi,9(2) 2012.

Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922), T.T.R.Y, Ankara 1989.

Kili, Suna, Gözübüyük, A. Şeref, Türk Anayasa Metinleri "Senedi İttifaktan Günümüze", Ankara 1985

Kinross, Lord, Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu), Altın Kitaplar Yayınevi,13.Baskı, İstanbul 2002.

Oğuz Ahmet ve Kılavuz Nuran, Osmanlı'dan Cumhuriyete Demokratikleşme ve Atatürk, Türk Yurdu Dergisi, S:376 (2018).

Ortaylı, İlber, Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK Kronik Kitap, 9.Baskı, İstanbul 2019.

Ozankaya, Özer, Cumhuriyet Çınarı, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 4.Baskı, Ankara 1999.

Selek, Sabahattin, Anadolu İhtilali, C.I, Kastaş Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2000.

(51) Özer Ozankaya, Cumhuriyet Çınarı, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 4.Baskı, Ankara ,1999, s.317

Selek, Sabahattin, Milli Mücadele, c.II, İstanbul 1982.

Suphi, Hamdullah, Dağ Yolu, İstanbul 1929.

Tanör, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredisi Yayınları, İstanbul 2011

Tanör, Bülent, Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasal Gelişmeler, Der Yayınları, İstanbul 1995.

Turan vd., Refik, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Gazi Kitabevi, Ankara 2003.

Uluğ, Naşit Hakkı, Milletin Geleceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ankara 1989, sayı 49-50-51.

Velidedeoğlu, H.V., İlk Meclis Milli Mücadele'de Anadolu TBMM'nin 70. Yılı 1920-1999, 2. Baskı, İstanbul 1990.

Yalçın, E Semih, Güler, Ali, Atatürk Hayatı Düşünceleri Ve Kişiliği, II.Cilt, Berikan Yayınları, Ankara 2000.

Yavuz, Ünsal, İmparatorluktan Milli Devlete, Ankara 1990.